

NYELVI JOG ÉS NYELVPOLITIKA MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL NAPJAINKIG¹

Előzmények

A nyelvhasználatot a magyar törvények a 18. század végéig nem szabályozták. A közszférában *de facto* a latint használták, bizonyos nyelvhasználati színtereken és főleg szóban a magyart és más vernakuláris nyelveket is. A német nyelv bevezetése az oktatásban Mária Terézia nevéhez fűződik, míg a latin uralmát a közigazgatásban II. József 1784-es német nyelvrendelete törte meg, amely egyben az első tudatos nyelvpolitikai intézkedésnek tekinthető hazánkban. Ezzel kezdődött a magyar hivatalos nyelv bevezetése iránti küzdelem, mely 1790-től 1844-ig több lépcsőben, az uralkodótól nyert engedelmények sorozataként valósult meg. A magyar államnyelvi pozíciójának kivívásáért folytatott harc az osztrák monarchiával vívott hatalmi csatározások részeként értelmezhető és ekként érthető is, ugyanakkor az egyéb nyelvek negligálása egy olyan történelmi korszakban, amikor a nem magyar nemzetiségek az ország lakosságának többségét alkották,² nem aratott osztatlan sikert. Az ország nyelvi sokféleségét a lehető legteljesebb mértékben elismerő 1849-es képviselőházi határozat a szabadságharc bukása miatt nem kerülhetett végrehajtásra. A neoabszolutizmus két évtizede alatt a német nyelv hegemoniája érvényesült, emellett a nemzetiségi egyenjogúsítás programja a magyar nyelv pozíciójából visszalépést, a nemzetiségi nyelvek szempontjából előrelépést jelentett.

A nyelvi jogi szabályozás alapja az egész dualista korszakban az 1868. évi XLIV. tc. volt. A nemzetiségi törvény az egységes magyar politikai nemzet koncepciójából kiindulva a magyart tette államnyelvvé, ugyanakkor az 1849-es alapokon széleskörű nyelvhasználati szabadságot biztosított, a nemzetiségi nyelvek használatát a hivatalos élet minden színterén garantálta. A dualista korszak második felében a magyar nyelv hivatalos használatát egyre több területen írták elő, de emellett a jogalkotó mindvégig törekedett a nemzetiségi nyelvek használatának biztosítására is.

¹ Jelen tanulmány „A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében” c. doktori értekezés egyes fejezetei alapján készült.

² A 19. század közepén Magyarország 13 millió lakosából mindössze 5,4 millió fő, tehát a népesség mintegy 40%-a volt magyar nemzetiségű. A „maradék” 60%-ból 2,5 millió a román; 1,8 millió a szlovák; 1,5 millió a német; 1 millió a szerb; 0,5 millió a ruszin; 0,5 millió pedig egyéb nemzetiséghez tartozott. Balogh Sándor: *A magyar állam és a nemzetiségek: a magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai, 1848–1993*. Napvilág Kiadó: Budapest, 2002, p. 5.

Nyelvi jog és nyelvpolitika a két világháború között

Az első világháború kitörése után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a nemzetiségek egy része úgy érzi, az ország határain kívül „tágasabb”. 1918 októberében felbomlott az Osztrák-Magyar Monarchia. Az őszi rózsás forradalom után megalakult Károlyi-kormány már politikai autonómiát is hajlandó lett (volna) adni a nemzetiségeknek. 1918-ban a kárpátaljai ruszinok, 1919-ben a magyarországi németek és „a szlovákok autonóm jogterülete” részére biztosítottak önkormányzati jogokat.³ A Tanácsköztársaság alatt, 1919. április 6-án elfogadott rendelet tömören annyit mondott, hogy „minden hatóság köteles a Magyarországon használatos nyelvek bármelyikén kiállított hozzátartozó beadványt elfogadni és az elintézését a beadvány nyelvén közölni”. Ezzel gyakorlatilag garantálta a nemzetiségi nyelvek teljes egyenjogúságát a közigazgatásban.⁴ A Tanácsköztársaságot követően, 1919. augusztus 21-én kiadott 4044/1919. ME számú rendelet a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról még a nemzetiségi törvénynél is szélesebb körű anyanyelvhasználatot biztosított a törvényhozásban(!), a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, valamint az állam feladatává tette az anyanyelvi oktatásról való

³ 1918. évi X. néptörvény a Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról; 1919. évi VI. néptörvény a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról; 1919. évi XXX. néptörvény Tótország – Slovenská Krajina – önkormányzatáról. In: Balogh: i. m. pp. 216–223.

⁴ A Forradalmi Kormányzótanács XLI. számú rendelete a nyelvhasználatról. In: Balogh: i. m. p. 225.

gondoskodást az elemi és a középiskolákban.⁵ Ezek az intézkedések azonban már nem tudták megváltoztatni a történelem menetét. A vesztes háborút lezáró trianoni békeszerződés következtében Magyarország majdnem homogén etnikumú nemzetállammá vált, amely radikálisan új alapokra helyezte a nemzetiségi-nyelvi kérdést.

A két világháború között a magyar nyelv- és nemzetiségpolitika fókuszában a területi revíziós törekvések, illetve a szomszédos államokhoz került 3,5 milliós magyarság jogvédelme állt. Számos szerző szerint Magyarország azért tartotta be a trianoni békeszerződés rendelkezéseit, sőt, vállalt a kezdetektől fogva többet magára, hogy „senki sem vethesse a szemünkre, hogy vizet prédikálunk, de bort iszunk, és hogy a magyar kisebbségek jogait reklamáljuk, de magunk sem adjuk meg az[oka]t saját kisebbségeinknek”.⁶ Ez a vád a mai napig megfogalmazódik a magyar kisebbségpolitikával szemben,⁷ mindez azonban a nyelvi jogi szabályozás értékelésén mit sem változtat.

⁵ In: Balogh: i. m. pp. 234–236.

⁶ Bethlen Istvánt idézi Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Minerva: Kolozsvár, 1944, p. 285. vö. Balogh: i. m. p. 561; Bindorffer Györgyi: *Nemzetiségi politika Magyarországon Szent István korától a rendszerváltásig*. In: Gyulavári Tamás – Kállai Ernő (szerk.): *A jövevényektől az államalkotó tényezőig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon*. Országgyűlési Biztos Hivatala: Budapest, 2010, pp. 10–48. at p. 24; Cholnoky Győző: *Állam és nemzet. Uralkodó nemzet- és nemzetiségpolitikai eszmék Magyarországon 1920–1941*. Hatodik Síp Alapítvány: Budapest, 1996, p. 30, pp. 33–34; Egry Gábor: *Nemzetiségpolitikák Magyarországon, 1919–1944*. In: Egry Gábor (szerk.): *Nemzetiségpolitika a két világháború között*. Tata-bánya, Limes Tudományos Szemle, 2, 2010, pp. 5–14.

⁷ vö. pl. Kállai Ernő – Varjú Gabriella: *A kisebbségi törvény*. In: Gyulavári Tamás – Kállai Ernő (szerk.): *A jövevényektől az államalkotó tényezőig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon*. Országgyűlési Biztos Hivatala: Budapest, 2010, pp. 178–204. at pp. 179–180.

A trianoni békeszerződés⁸ kisebbségvédelemmel foglalkozó része (III. rész, VI. cím, 54–60. cikkek) az alábbi nyelvi jogokat tartalmazta: 1. a magyar állampolgároknak általában: az élet és szabadság teljes védelme, törvény előtti egyenlőség, valamint a többi állampolgárral azonos polgári és politikai jogok nyelvre tekintet nélkül; szabad nyelvhasználat a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy egyéb természetű közzététel terén, a nyilvános gyűléseken; 2. a nem magyar anyanyelvű állampolgároknak: megfelelő könnyítések a saját nyelv bíróságán történő használatához szóban vagy írásban; szabad nyelvhasználat a saját költségeikre alapított jótékonyági, vallási, szociális és oktatási intézményeikben; saját nyelvű elemi oktatás ott, ahol az adott kisebbséghez tartozó jelentős számú állampolgár él.

Noha a nemzetiségi törvény formálisan még mindig hatályban volt, és rendelkezései tökéletesen kielégítették a trianoni békeszerződés követelményeit,⁹ Bethlen István miniszterelnök – biztos, ami biztos alapon – 1923. június 21-én rendeletet bocsátott ki a kisebbségvédelmi cikkek végrehajtására,¹⁰ ami deklaráltan és rendelkezései tartalmát tekintve is gyakorlatilag nem volt más, mint a nemzetiségi törvény „modern kiadása”.¹¹

Az országgyűlés koráig Bethlen törvényerejű rendeletén kívül két jogszabály szabályozta a nyelvhasználatot. Az 1924. évi II. törvénycikk a nemzetiségi törvénynek a közhivatalok betöltésének feltételeiről szóló 27. §-át egészítette ki azzal, hogy az olyan járásbírósnál, törvényszéknél, állami és önkormányzati hatóságnál és hivatalnál, amelynek működési területén a lakosságnak legalább egyötöde ugyanahhoz a nyelvi kisebbséghez tartozik, olyan személyeket kell alkalmazni, akik az illető nyelvben jártasak. A rendelkezés be nem tartásához a törvény egyedülálló módon szankciót fűzött: aki az illető nyelvet két éven belül nem sajátítja el, áthelyezhető vagy munkajogi eljárás alá vonható.

Az 1923. augusztus 24-én kiadott, nemzetiségi népiskolákról szóló rendelet¹² értelmében azon iskolai körzetekben, ahol ugyanazon nyelvi kisebbséghez tartozó tanköteles gyerekek száma a negyvenet eléri, vagy a nyelvi kisebbséghez tartozók a lakosság többségét teszik ki, az állami és községi iskolákban az oktatás „egészben vagy részben”

⁸ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

⁹ vö. Mikó: i. m. pp. 280–284.

¹⁰ 4800/1923. ME sz. rendelet a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtására. In: Balogh: i. m. pp. 270–275.

¹¹ Oszwald Györgyöt idézi Mikó: i. m. p. 288. Mikó (uo.) szerint a kormányzat „arra az álláspontra is helyezkedhetett volna, hogy csak a békeszerződésben vállalt kisebbségvédelmi kötelezettségek végrehajtásáról gondoskodik, és felhasználja ezt az alkalmat az [azokon] túlmenő nemzetiségvédelmi rendelkezések hatályon kívül helyezésére. A törvényhozó nem ezt az utat választotta s ezáltal is bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy Magyarországon a kisebbségvédelem nem külföldi nyomásra elvállalt kényszerűség, hanem az államvezetés egyik alap gondolata, nem nemzetközi oktroj, hanem az alkotmányfejlődés eredménye” (kiemelés az eredetiben). vö. még Egry: i. m. p. 9.

¹² A vallás- és közoktatásügyi miniszter 110 478 VIII. a. sz. rendelete a 4800/1923. ME sz. rendelet 18.§-ában foglalt rendelkezések végrehajtásáról. In: Balogh: i. m. pp. 276–278.

a kisebbség nyelvén folyik. A rendelet a kisebbségi elemi iskolák három típusát állapította meg. Az A típusban a tanítási nyelv a kisebbségi nyelv, a magyar tantárgy; a B típusban a tárgyak körülbelül felét magyarul, másik felét kisebbségi nyelven oktatják; az ún. nyelvoktató C típusú iskolák magyar tannyelvűek, a kisebbségi nyelv tantárgy. A középiskolákban párhuzamos osztályokat kellett indítani a nyelvi kisebbséghez tartozó tanulók számára. 1935-ben a Gömbös-kormány megszüntette az A és a C típusú kisebbségi iskolákat, és egységesen vegyes tannyelvű oktatást vezetett be, de 1941-ben a második Teleki-kormány visszatért az 1923-as három iskolatípushoz.¹³

1938–1941 között megvalósult a területi revízió. A „Magyar Szent Korona testébe” visszatért felvidéki területek kisebbségeinek védelméről az 1938:XXXIV. tc-vel törvénybe iktatott első bécsi döntés rendelkezett, a kárpátaljai ruténeknek pedig az 1939:VI. tc. felhatalmazása alapján kiadott 6200/1939. ME. sz. rendelet biztosított önkormányzati és széles körű nyelvhasználati jogokat. Utóbbiak közül a legjelentősebb rendelkezés a 11. §, amely Kárpátalja területén a magyar mellett az állam hivatalos nyelvén nyilvánította a magyar-oroszt is. (A Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról szóló törvényjavaslat 4. §-a az erőszakolt magyar-orsz elnevezés helyett

a rutént használta, s biztosított volna neki „a magyar nyelvvel egyenjogú hivatalos” státuszt, azonban a törvényjavaslat nem került tárgyalásra.)¹⁴ A román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészek kisebbségeinek védelméről az 1940:XXVI. tc.-kel törvénybe iktatott második bécsi döntés gondoskodott. Ugyanez a törvény fogadta el az 1940. augusztus 30-án kelt, a magyar királyi és a német birodalmi kormányok között létrejött, kisebbségi megállapodást tartalmazó jegyzőkönyvet, az ún. bécsi népcsoportegyezményt.¹⁵ Ez nyelvi jogi szempontból semmi újat nem hozott, hiszen a német nyelvű oktatást, valamint a német nyelvnek a magán- és közéletben való használatát a magyar jogrendszer ezt megelőzően is biztosította.

Nyelvi jog és nyelvpolitika a szocializmus időszakában

A szovjet csapatok magyarországi bevonulása után „a nemzetiségpolitika egyik központi kérdése a győztes anyaországok kisebbségei számára az anyanyelven folyó oktatás mihamarabbi beindítása, a másik pedig a németek kollektív megbüntetése volt”.¹⁶ A nemzetiségek egyenjogúságának, valamint egyéni és kollektív jogainak biztosítására már 1945 augusztusában készült egy törvénytervezet,¹⁷ ami a nyelvhasználat terén is tartalmazott újdonságokat, de

¹³ vö. 1935. évi 11000 ME sz. rendelet az egységesen vegyes tannyelvű oktatás bevezetéséről. In: Balogh: i. m. pp. 282–283; 1941. évi 700. ME sz. rendelet az 1923. évi nemzetiségi iskolarendeletről három iskolatípushoz való visszatéréséről. Ibid, pp. 298–299.

¹⁴ Mikó: i. m. pp. 295–300.

¹⁵ In: Balogh: i. m. pp. 295–297.

¹⁶ Bindorffer: i. m. p. 25.

¹⁷ A magyarországi nemzetiségek jogi helyzetét szabályozó rendelet alapelvei. In: Balogh: i. m. pp. 663–666.

ezt végül nem hozták nyilvánosságra. A nemzetiségi kérdés átfogó újrarendezésére az egész korszakban nem került sor. Miután a Magyar Népköztársaság alkotmánya garantálta a polgárok jogegyenlőségét, valamint a nemzetiségek számára az anyanyelven való oktatás és a nemzeti kultúra ápolásának lehetőségét (vö. 1949: XX. tc. 49. §), a kormányzatban a 60-as évekig uralkodó maradt az ún. automatizmus-szemlélet, melynek jegyében úgy gondolták, a nemzetiségi problémák a szocializmusban maguktól is megoldódnak majd.¹⁸

A nyelvhasználat kérdését ugyanakkor számos jogszabály érintette. A közigazgatásra és az igazságszolgáltatásra vonatkozó egyes ágazati jogszabályok kivétel nélkül biztosították az anyanyelv szóban és írásban történő használatának jogát. Ha az eljáró hatóságnak nem volt kellő jártassága a fél által használt nyelvben, tolmácsot kellett alkalmazni.¹⁹ Ami az oktatást illeti, a 10030/1945. ME sz. rendelet²⁰ megszüntette a vegyes tannyelvű kisebbségi iskolatípust. Az új szabályozás szerint azokban a népiskolákban, ahol a jelenlegi oktatási nyelv megváltoztatására irányuló kívánság merült fel, legalább tíz tanuló szülőjének kérésére, titkos szavazással döntöttek abban a tekintetben, hogy gyermekeik számára anyanyelven folyó oktatást kívánnak-e a magyar nyelv mint tantárgy tanításával, vagy az anyanyelvet csupán külön tantárgyként tanítsák. Ezt a szabályt alig több mint két hónap múlva hatályon kívül helyezte a 330/1946. ME sz. rendelet.²¹ Az ennek végrehajtására kiadott 1946. február 16-i 1200/1946. VKM sz. rendelet alapján a nemzetiségi iskolákat nem a szülők kérésére, hanem a népszámlálási adatok alapján kellett felállítani. A rendelet csak egyféle iskolatípust ismert: a nemzetiségi tannyelvűt, amit legalább tizenöt tanuló jelentkezése esetén kellett elindítani.²² Ez a szabályozás az 1947-es párizsi békeszerződéssel trianoni területére visszaparancsolt Magyarországon is hatályban maradt, annyi módosítással, hogy 1948 februárjától a népesedési adatok helyett ismét a szülők (legalább tíz fő) kérésétől tették függővé az iskolák elindítását.²³ A németek nemzetiségi oktatását csak 1951-ben indították el, iskolahálózatuk 1958-ra épült ki.²⁴ Az 1960-as években sokadszor is újjászervezték a nemzetiségi iskolarendszert. A nemzetiségi tannyelvű iskolákat (A típus) megszüntették, és helyette a nyelv-

¹⁸ Bindorffer: i. m. p. 30.

¹⁹ vö. 1951: III. tv. (büntető perrendtartás): 8, 61. §; 1952: III. tv. (Pp.): 8, 184. §; 1954: II. tv. (a bírósági szervezetről): 6.§; 1957: IV. tv. (Áe.): 12, 30. §; 1972: IV. tv. (a bíróságokról): 7.§; 1973: I. tv. (Be.): 8, 80.§.

²⁰ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 10030/1945. ME sz. rendelete a nemzetiséghez tartozó tanulók nemzetiségi oktatásáról, 1945. október 24. In: Balogh: i. m. pp. 313–315.

²¹ A nemzeti kormány 330/1946. ME sz. rendelete a nemzetiséghez tartozó tanulók nemzetiségi oktatása tárgyában, 1946. január 5. In: Balogh: i. m. pp. 320–322.

²² Bindorffer: i. m. p. 28.

²³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 2100/1948. VKM sz. rendelete a nemzetiségekhez tartozó tanulók nemzetiségi oktatásáról szóló 1200/1946. VKM számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről, 1948. február 17. In: Balogh: i. m. pp. 372–374.

²⁴ Balogh: i. m. p. 693.

oktató (C típus) és kéttannyelvű (B típus) iskolákat vezették be.²⁵

Az 1970-es évek elején az automatizmuselméletet felváltotta a kölcsönösségelmélet, amelynek a Trianon utáni revíziós politikához hasonlóan az volt a kiindulópontja, hogy a szomszédos országokban élő magyarok akkor fognak „előzékeny bánásmódban részesülni”, ha a Magyarországon élő nemzeti kisebbségeket példamutatóan kezelik. A nemzetiségeknek hídszerepet szántak a környező szocialista országokkal való kapcsolattartásban.²⁶ Ez a pártpolitikai szemléletbeli változás a nyelvijog-alkotás terén kevésbé jelentkezett. Az 1972: I. törvénnyel módosított alkotmány annyi változást hozott, hogy az egyenjogúság, az anyanyelven való oktatás, valamint a saját kultúra megőrzése és ápolása mellé beiktatták az anyanyelv használatának jogát (vö. 61.§), amit az egyes ágazati törvények eddig is biztosítottak. Valódi előrelépésnek az új oktatási törvény tekinthető, amely egyrészt kimondta, hogy az óvodai és iskolai nevelés-oktatás nyelve a magyar és az országban beszélt minden nemzetiségi nyelv, valamint a nyelvoktató és kéttannyelvű iskolák mellé visszahozta a nemzetiségi tanítási nyelvű iskolákat (vö. 1985: I. tv. 7. §).

²⁵ Bindorffer: i. m. pp. 34–35; Nádor Orsolya: *Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. BIP: Budapest, 2002, pp. 122–123. vö. 1961: III. tv. a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről.

²⁶ Bindorffer: i. m. pp. 37–38; Tilkovszky Loránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Csokonai Kiadó: Debrecen, 1998, pp. 162–165.

Nyelvi jog és nyelvpolitika a rendszerváltástól napjainkig

A rendszerváltás a nyelvi és kisebbségi jogalkotás szempontjából is korszakhatár. Bár a nemzetiségek jogait egységesen szabályozó törvény előkészítése már a 80-as évek végén megkezdődött, azt az új, demokratikus rendszerben hozták tető alá.²⁷ Az 1993-as kisebbségi törvény „a 20. század Magyarországnak egyetlen nagy nemzetiségi törvényalkotása”, amelynek jelentősége az 1868-as nemzetiségi törvényéhez hasonlítható,²⁸ csak éppen a magyar jogalkotás eme teljesítményét jóval szélesebb körben ismerte el a tudományos közvélemény és a nemzetközi szervezetek szakértői testületei egyaránt. (A gyakorlati megvalósítást illetően közel sem volt ilyen nagy a lelkesedés; erről alább lesz szó).

A hatályos nyelvi jogi szabályozás négy fő szintjét az alkotmány (2012-től alaptörvény), a vonatkozó nemzetközi szerződések, a kisebbségi törvény (2012-től nemzetiségi törvény), valamint az egyes ágazati jogszabályok képezik.²⁹ Ezek részint kisebbségi nyelvi jogokat fogalmaznak meg, részint a magyar nyelv hivatalos használatát, valamint hivatalos nyelvi státuszát garantálják. Ami a kisebbségi nyelvi

²⁷ Keletkezéséhez lásd Balogh: i. m. pp. 490–491; Kállai – Varjú: i. m. pp. 178–182.

²⁸ Tilkovszky: i. m. p. 196.

²⁹ A 2003 előtt keletkezett, ma már nem hatályos jogszabályok forrása: Filei Nikoltett – Hinkel József – Jablonszky László – Kétszeri Csaba – Nizalowski Attila: *1000 év törvényei internetes adatbázis*. CompLex Kiadó Kft., 2003. Online elérhető: <http://www.1000ev.hu/>. A hatályos jogszabályok forrása: *Complex Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye*. Online elérhető: <http://net.jogtar.hu/>

jogokat illeti: míg az 1989–2012 közötti magyar szabályozás az etnikai, nemzeti vagy nyelvi kisebbségek kifejezéseket használta, addig 2012-től ismét a nemzetiség a hivatalos terminus. (A siket közösség természetesen nem nemzetiségnek, hanem nyelvi kisebbségnek minősül; lásd alább.) Mivel a nyelvhasználat szabályozásának szempontjából a különbségtételnek nincs jelentősége, ezért a 2012 előtt keletkezett, de ma is hatályos jogszabályok ismertetésénél a nemzetiség kifejezést fogom használni.

Az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított alkotmány 68. §-a az alábbiakat rögzítette: „(1) A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és nyelvi kisebbségek³⁰ részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők. (2) A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és nyelvi kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.” A korábbi alkotmányhoz képest nyelvi jogi szempontból egyedüli újdonság a névhasználatához való jog alkotmányos szintű elismerése volt.

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 14 kisebbségi nyelvet ismert el: bolgár, cigány (romani és beás), görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán (42. §). A kisebbségek részére biztosított nyelvi jogok a következők: 1. egyéni jogok: családi ünnepek és az ezekhez kapcsolódó egyházi szertartások anyanyelven történő megtartása, névviselés és anyakönyveztetés anyanyelven; az anyanyelv ápolása, továbbadása; anyanyelvű oktatás és művelődés (11–13. §); 2. kollektív jogok: a kisebbségi nyelv ápolása és fejlesztése; anyanyelvű vagy anyanyelvi (anyanyelven és magyar nyelven történő) óvodai nevelés, alsó-, közép- és felsőfokú oktatás feltételei megteremtésének kezdeményezése, illetve saját nevelési-oktatási, tudományos hálózat kiépítése (16., 18. §).

A kisebbségi oktatási jogokat a törvény VI. fejezete (42–50. §) bontotta ki részletesebben. A fő szabály az, hogy egyazon kisebbséghez tartozó nyolc tanuló szülőjének kérése esetén kötelező kisebbségi osztályt vagy tanulócsoportot indítani, de lehetőség és igény szerint külön kisebbségi óvoda vagy iskola is alapítható. Az oktatás megszervezésében a helyi települési és kisebbségi önkormányzat együttműködik, de a kisebbségi önkormányzat át is veheti az adott oktatási intézményt. A kisebbségi nyelv oktatása a már jól ismert három típus szerint valósulhat meg: 1. *anyanyelvű* oktatás (azaz a kisebbségi nyelv a tannyelv, a magyar kötelező tantárgy); 2. *anyanyelvi* oktatás (kisebbségi–magyar vegyes tannyelvű iskolák); 3. magyar nyelvű oktatás (*nyelvoktató* iskolák, ahol a kisebbségi nyelv csak tantárgy).³¹

³⁰ Az 1990. évi XL. törvénnyel módosított alkotmányban „nyelvi” helyett már „etnikai” kisebbségek szerepeltek. A nemzeti és etnikai kisebbség közötti megkülönböztetés elsősorban azon alapult, hogy az adott kisebbségnek van-e anyaországa vagy sem. Ebben az értelemben a cigányok és a ruszinok minősültek etnikai kisebbségnek. (Kállai – Varjú: i. m. p. 187). 2012 óta ők is nemzetiségnek számítanak.

³¹ A kisebbségi nyelvek oktatásának részletszabályait az alábbi jogszabályok tartalmazzák: 1993: LXXIX. tv. a

További nyelvhasználati jogokat tartalmaz a VII. fejezet (51–54. §). Különösen jelentős az 51. § (1) bekezdése, amely deklarálta az anyanyelvhasználat szabadságát: „A Magyar Köztársaságban anyanyelvét bárki mindenkor és mindenhol szabadon használhatja.” Ez tehát mindenkire, a nyelvi többséghez és kisebbséghez tartozó személyekre egyaránt vonatkozott. Mivel a gyakorlatban rendszerint a kisebbségi nyelvhasználat szokott nehézségeket okozni, ezért a törvény külön leszögezi, hogy ennek feltételeit – külön törvényben meghatározott esetekben – az állam biztosítani köteles. Az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban való nyelvhasználat kapcsán a jogalkotó a vonatkozó eljárási törvényekre hivatkozik, egyébiránt az alábbi kisebbségi nyelvi jogokat nevesíti: 1. anyanyelvhasználat az Országgyűlésben; 2. anyanyelvhasználat a helyi önkormányzat képviselő-testületében (a kisebbségi nyelvű felszólalás magyar nyelvű szövegét vagy kivonatát az ülés jegyzőkönyvéhez csatolni kell, de a jegyzőkönyveket és határozatokat lehet két nyelven is vezetni, illetve szövegezni); 3. a kisebbségi önkormányzat igényének megfelelően: a) a helyi önkormányzati rendelet, hirdetmény közzététele a kisebbség nyelvén is; b) a kisebbség anyanyelvén készült közigazgatási nyomtatványok; c) a helység- és

közoktatásról; 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról; 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról; 1993:LXXX. tv a felsőoktatásról, majd az ezt felváltó 2005: CXXXIX. tv.

utcanévtáblák, valamint a közhivatalok elnevezését feltüntető táblák feliratai és a működésükre vonatkozó közlemények feltüntetése kisebbségi nyelven is; 4. a helyi köztisztviselői és közalkalmazotti állások betöltése során az adott településen élő kisebbség anyanyelvét is ismerő személyek alkalmazása.

A kisebbségi törvénnyel kapcsolatban elsősorban a kisebbségi önkormányzati rendszer szabályozását és működését illetően merültek fel problémák, emiatt a törvényt 2005-ben és 2010-ben módosították.³² Ezek a módosítások a meglévő nyelvi jogokat alig érintették, mivel az arra vonatkozó szabályozást nem érte kritika. Inkább a nyelvi jogok gyakorlati érvényesülése vetett fel aggályokat, különösen az oktatásban, főleg finanszírozási és infrastrukturális (megfelelő tankönyvek, képzett pedagógusok hiánya, stb.) problémák miatt.³³ A 2005-ös törvény egyrészt a települési kisebbségi önkormányzathoz kapcsolódóan biztosít új nyelvi jogokat, másrészt az oktatási jogosítványokat bővíti. A kollektív kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó helyi önkormányzati rendelet ezentúl csak a kisebbségi önkormányzat egyetértésével lehet megalkotni (28. §), valamint a kisebbségi önkormányzat ülésén készült jegyzőkönyvet a magyar mellett az adott kisebbség nyelvén is lehet vezetni, és ilyen esetben a kisebbségi nyelvű változat

³² vö. Kállai – Varjú: i. m. pp. 194–198.

³³ vö. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Országgyűlési Biztosának tevékenységéről szóló éves beszámoló, 1995–2010. Online elérhető: <http://www.kisebbségiombudsman.hu/kateg-292-1-beszamolok.html>

a hiteles (30/F. §). Ami az oktatást illeti, újdonság a cigány nyelv oktatásának kifejezett említése (45. §), valamint az a szabály, miszerint ha a tanulólétszám nem teszi lehetővé a kisebbségi oktatás egy településen belüli megszervezését, az érintett országos önkormányzat kezdeményezésére a megyei (fővárosi) önkormányzatnak kell megteremtenie a kiegészítő kisebbségi oktatás feltételeit (43. §).

A kisebbségi nyelvi joghoz tartozik a magyar jelnyelvi törvény (2009: CXXV. tv.) is, amelyet Európa legkorszerűbb jelnyelvi törvényeként tartanak számon. A siket közösséget nyelvi kisebbségként meghatározó jogszabály értelmében 2017. szeptember 1-jétől a magyar jelnyelv és a magyar nyelv oktatása kötelező lesz a siket gyermekek számára fenntartott kétnyelvű iskolákban, míg az integráló intézményekben a kétnyelvű oktatást akár egy siket gyermek szülőjének kérelmére is biztosítani kell.

Az igazságszolgáltatásra és a közigazgatásra vonatkozó ágazati jogszabályok nyelvi rendelkezései lényegében nem változtak a szocialista rendszerben született szabályokhoz képest, de az új alkotmány és az új nemzeti törvény 2012-es hatályba lépése óta sem. A polgári, büntető- és közigazgatási eljárások nyelve tehát továbbra is a magyar, a magyar nyelv nem tudása miatt azonban senkit nem érhet hátrány. Mind szóban, mind írásban mindenki az anyanyelvét vagy az általa ismertként megjelölt más nyelvet használhatja. Bár az anyanyelv magától értetődően lehet nemzeti nyelv is, a jogalkotó biztos, ami biztos alapon a nemzeti nyelv, valamint – a Nyelvi Kartának való megfelelés érdekében – a regionális nyelv használatának jogát külön is biztosítja. Az eljárás fontosabb iratait le kell fordítani, szükséges esetén tolmácsot kell kirendelni (2010 óta külön említik a jelnyelvi tolmácsot). A közigazgatási eljárásban 2008 óta lehetőség van arra, hogy a nemzeti önkormányzat saját hatáskörébe tartozó hatósági eljárás nyelve a magyar mellett más nyelv legyen.³⁴

Az igazságszolgáltatáson és a közigazgatáson kívül a kereskedelem³⁵ és egyes közösségi területek vonatkozásában találunk nyelvi tárgyú jogszabályokat. Ezek közül a legfontosabb a sajtóban egyszerűen csak magyar nyelvtörvénynek titulált 2001. évi XCVI. törvény, melynek deklarált célja a magyar nyelv megóvása „az állandósult és megsokasodott idegen nyelvi hatásokkal” szemben. A nyelvtörvény elnevezés igencsak túlzó, tekintve, hogy a jogszabály csak egy igen szűk nyelvhasználati színtérre, az ún. vizuális nyelvhasználatához tartozó kereskedelmi feliratokra és egyes közérdekű köz-

³⁴ *vö. 1952: III. tv. a polgári perrendtartásról: 6. §, 78. § (4a), 184. §, 191. § (6), 1998: XIX. tv. a büntetőeljárásról: 9., 114. §, 219. § (3), 250. § (1), 262. § (6), 339. § (2), 2004: CXL. tv. a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól: 4. § (1), 9–11. §, 29. § (11), 52. § (2)-(3), 60. §.*

³⁵ *A fogyasztóvédelemről szóló 1997:CLV. tv. előírta, hogy az áru címkéjén a fogyasztók tájékoztatásához szükséges legfontosabb adatoknak (9.§), valamint a használati és kezelési útmutatónak magyar nyelvűnek kell lennie. Az Európai Unió Bíróságának a Geffroy v. Casino France ügyben (C-366/98) 2000. szeptember 12-én hozott ítéletére tekintettel született módosítás a magyar nyelv mellett más nyelvek használatát is engedélyezte, majd 2008-ban mindenféle nyelvi előírás megszűnt.*

leményekre vonatkozik. Az alábbi három típusú szövegeket kell magyar nyelven közzétenni: 1. *magyar nyelvű* sajtóban, rádió- és tévéműsorban, továbbá szabadtéri reklámhordozón közzétett gazdasági reklám, azon belül is a reklám szövege (a vállalkozás neve, megjelölése és az árujelző nem); 2. az üzletek feliratain az üzlet elnevezése (kivételesen a vállalkozás neve, az árujelző és a vezérszó) és a fogyasztókat tájékoztató közlemények; 3. közterületen, a középületeken, a mindenki számára nyitva álló magánterületen és épületeken, valamint a közforgalmú közlekedési eszközökön elhelyezett tájékoztató közlemények. Minden esetben megmaradhat az idegen nyelvű szöveg is, azzal a feltétellel, hogy magyar megfelelőjét legalább ugyanolyan jól érzékelhetően, legalább ugyanakkora méretben megjelenítik. A törvény nem vonatkozik a nemzetiségi nyelvű gazdasági reklámokra és feliratokra azon településeken, ahol az érintett nemzetiségnek önkormányzata működik.³⁶

2011-ben új alkotmányt és új kisebbségi törvényt fogadott el az országgyűlés. A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény³⁷ már a nemzeti hitvallásnak keresztelt preambulumban fennkölt hangnemben szól a magyar nyelv („egyedülálló

nyelvünk”) és a magyarországi nemzetiségi nyelvek védelméről. Kissé szerencsétlen megfogalmazással ugyan, de már itt kinyilvánítja, hogy a nemzetiségek államalkotó tényezők,³⁸ majd ezt a 39. cikkben megismétli. A H) cikk értelmében Magyarországon hivatalos nyelv a magyar, amelyet az állam a magyar jelnyelvel együtt a magyar kultúra részeként véd. Ez a fajta kötelezettségvállalás a nemzetiségi nyelvek vonatkozásában csak a gyengébb normatív erővel rendelkező preambulumban szerepel.³⁹ A magyar nyelv hivatalos státuszának kimondása főként szimbolikus értelemben teremt új helyzetet, hiszen a magyar eddig is hivatalos nyelv volt (nemcsak *de facto*, hanem számos ágazati jogszabályban *de jure* is).⁴⁰ Amint arról a bevezetésben szó volt, a hivatalos nyelv intézménye implicit módon a magyar nyelvi közösség, azaz a nyelvi *többség* számára biztosít kollektív és ebből levezethető egyéni nyelvi jogokat. Lássuk, milyen nyelv-

³⁸ „A velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők.” A mondat első feléből szó szerinti értelmezéssel az következne, hogy a nemzeti hitvallást kinyilatkoztató „mi, a magyar nemzet tagjai” a nemzetiségeket nem foglalja magába, ők csak „velünk” élnek. Ezt a „non-inkluzív” megfogalmazást bírálta a Velencei Bizottság 2011-es véleményében (vö. *Opinion no. 621/2011 of the Venice Commission on the new Constitution of Hungary, Strasbourg, 20 June 2011. CDL-AD(2011)016, § 40*). Véleményem szerint abból a kitételből, hogy „a nemzetiségek államalkotó tényezők”, egyértelműen következik, hogy őket a magyar nemzet tagjainak kell tekinteni.

³⁹ vö. *Opinion no. 621/2011 of the Venice Commission (előző lábjegyzet)*, § 45, 82.

⁴⁰ Voltaképpen a megfogalmazásból szó szerint még az sem következik, hogy a magyar államnyelv volna. Nem azt mondja az alkotmányszöveg, hogy Magyarországon hivatalos nyelve a magyar, hanem hogy Magyarországon hivatalos nyelv – azaz hivatalos használatban van – a magyar. Ez nem jelenti azt, hogy más (nemzetiségi) nyelvek ne lehetnének hivatalos nyelvek az országban.

³⁶ Vessük ezt össze a francia Toubon-törvénnyel, amely az oktatás, a munka, a kereskedelem és a közszolgáltatások gyakorlatilag teljes területén a francia nyelv használatát írja elő! *Loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française*:

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000349929&dateTexte=20110513>

³⁷ Magyarország Alaptörvénye, 2011. április 25. Magyar Közlöny, 2011. évi 43. szám, pp. 10656–10682.

vi jogokat biztosít az alkotmány a nyelvi kisebbségek számára! A XXIX. cikk értelmében „minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez. A Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelvhasználathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz.” Ezen szakasz szó szerinti értelmezés szerint egyetlen egyéni nyelvijogot biztosít: a saját nyelven való névhasználat jogát (ami egyben kollektív jog is). Az anyanyelvhasználat és az anyanyelvű oktatás kollektív jogként jelenik meg.⁴¹ Ezen kívül az Alaptörvény kifejezetten tiltja a nyelven és nemzeti származáson alapuló hátrányos megkülönböztetést.

A 2012. január 1-jén hatályba lépett új nemzetiségi törvény⁴² a kisebbségi ombudsman jogalkotási javaslatai jelentős részének figyelembe vételével elsősorban a nemzetiségi önkormányzatok jogállását és működési szabályait pontosította;⁴³ a nyelvi jogi szabályozás legtöbb elemét változatlanul átvette a korábbi kisebbségi törvényből. A továbbiakban ezért csak az új – nyelvi vonatkozású – szabályokat ismertetem. A törvény talán legfontosabb újítása, hogy egyes nyelvhasználati jogok kötelező biztosítását az adott nemzetiség népszámlálás során regisztrált arányához köti. (Ha ez az arány nincs meg, a képviselőtestület az adott nemzetiséghez tartozó szervezetek, személyek kérésére akkor is biztosíthatja e jogokat.) 20%-os arány kell a képviselőtestület jegyzőkönyveinek és határozatainak kétnyelvű szövegezéséhez, valamint a nemzetiségi nyelvet ismerő helyi tisztviselők alkalmazásához; 10% a helyi önkormányzati rendeletek, hirdetmények, nyomtatványok, helység- és utcanévtáblák és a közhivatalok feliratainak nemzetiségi nyelven való feltüntetéséhez (a magyar nyelvű szöveg mellett), valamint ahhoz, hogy a helyi médiaszolgáltató rendszeres, nemzetiségi nyelvű közszolgálati műsort sugározzon (vö. 5–6. §). A médiához kapcsolódó jogok (44–49. §) között újdonság annak deklarálása, hogy a nemzetiségeknek joguk van az információkhoz való szabad hozzáféréshez és azok továbbadásához, a tömegkommunikációs eszközök útján történő tájékozódáshoz és tájékoztatáshoz, mégpedig saját anyanyelvükön. A nemzetiségek oktatási és kulturális jogairól szóló fejezetet a törvény a nemzetiségek által használt nyelvek felsorolásával kezdi. Zavaros a cigány nyelvek megnevezése: „roma/cigány (romani, illetve beás), (a

⁴¹ A megkülönböztetésnek az egyéni jogérvényesítés egyedi eseteiben lehet jelentősége. Az egyelőre csak hipotetikus problémát az Alkotmánybíróság könnyűszerrel feloldhatja: az anyanyelvhasználat és az anyanyelvi oktatás joga egyrészt levezethető az önazonosság megőrzéséhez való egyéni jogból, másrészt a kollektív jogokból általában is levezethetők egyéni jogok. Fordítva viszont nem áll a helyzet. A nemzetközi jog emberi jogokon alapuló rendszere és a legtöbb állam nyelvi joga hagyományosan el is zárkózik a „rendszeridegennek” tekintett kollektív kisebbségi jogoktól. Ebből a szempontból az Alaptörvény megfogalmazása még előrelépésnek is tekinthető.

⁴² A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX törvény, 2011. december 19. Magyar Közlöny, 2011. évi 154. szám, pp. 37866–37950.

⁴³ vö. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Országgyűlési Biztosának véleménye a készülő nemzetiségi törvény tervezetéről, 2011. november 15. Online elérhető: <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-706-velemen-y-keszulo-nemzetise-gi-torveny.html>

továbbiakban együtt: roma)”, ráadásul a beás nem roma nyelv.⁴⁴ Nem kevésbé értetetlen, mit ért a jogalkotó az alatt, hogy a roma és az örmény nemzetiség esetében a magyar nyelv is nemzetiségek által használt nyelvnek minősül. Egyrészt a többi nemzetiség is használja a magyar nyelvet, másrészt azt egy nemzetiségi törvény kezei között felesleges külön védelemben részesíteni. A három hagyományos oktatási típus (anyanyelvű, nemzetiségi két tanítási nyelvű, nemzetiségi nyelvvoktató), valamint a kiegészítő nemzetiségi oktatás mellett szerepel a roma nemzetiségi köznevelés, amely kizárólag magyar nyelven is folyhat (vö. 22. §).⁴⁵ A nemzetiségi törvénnyel a véleményezésre felkért Velencei Bizottság összességében elégedett volt, és annak ellenére, hogy a szabályozást helyenként bonyolultnak és túl részletezőnek ítélte, úgy találta, hogy az „megerősíti Magyarország nemzetközileg elismert elkötelezettségét a kisebbségvédelem iránt”.⁴⁶

Magyarország az összes kisebbségi-nyelvi vonatkozású nemzetközi instrumentumot az elsők között írta alá és ratifikálta,

⁴⁴ Bartha Csilla – Hámori Ágnes: *Cigány közösségek, nyelvi sokszínűség és az oktatás nyelvi kihívásai. – Magyarországi helyzetkép. Európai Tükör, 2011/3, pp. 107–131.*

⁴⁵ *A cigány kisebbségi oktatás külön típusként korábban is létezett, csak a kisebbségi törvény szintjén nem szabályozták. A nemzetiségi nyelvek oktatásának részletszabályait jelenleg az alábbi jogszabályok tartalmazzák: 2011. évi CXCV. tv. a nemzeti köznevelésről, 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról; 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról; 2011. évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról.*

⁴⁶ *Opinion no. 671/2012 of the Venice Commission on the Act on the Rights of Nationalities of Hungary, Strasbourg, 19 June 2012. CDL-AD(2012)011, § 82.*

beleértve a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját is. A Nyelvi Karta III. részét eredetileg a horvát, a német, a román, a szerb, a szlovák és a szlovén nyelvek tekintetében vállalta, majd a 2008-ban a cigány (romani és beás) nyelvekre is kiterjesztette a védelmet.⁴⁷ A Karta mellett működő Szakértői Bizottság minden alkalommal kiemeli a magyar nyelvi szabályozás példamutató voltát, ugyanakkor a végrehajtás anomáliáira is rámutat, különösen az oktatás, az igazságszolgáltatás és az államigazgatás területén. A jól kiépített jogi háttér ellenére a nyelvi jogok gyakorlati érvényesítésének szervezeti, infrastrukturális és anyagi feltételei sok esetben hiányoznak. A nemzetiségi nyelveket szinte csak tantárgyként oktatják, a nemzetiségi tanárképzés helyzete kritikus. Nemzetiségi nyelveket a polgári, büntető és közigazgatási eljárásban csak papíron lehet használni, és az állam hiába unszolja a magyar hatóságokat azon földrajzi területek kijelölésére, ahol a nemzetiséghez tartozó személyek száma indokoltá tehetné a kapcsolódó vállalatok gyakorlatba ültetését. A cigány nyelvekre vonatkozó szisztematikus nyelvpolitika és nyelvi tervezés hiányát a kezdetektől kifogásolják. A magas fokú nyelvi asszimiláció miatt a nemzetiségek tagjai nem érdeklődnek nyelvi jogaik iránt, a nyelvi többség pedig szinte tudomást

⁴⁷ *vö. 1999. évi XL. törvény a Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről; 2008. évi XLIII. törvény a Magyar Köztársaságnak a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája 2. cikk 2. bekezdése szerinti kötelezettségvállalásai cigány (romani és beás) nyelvekre történő kiterjesztéséről.*

sem vesz arról, hogy az országban a magyaron kívül más nyelvet is beszélnek. Elsődleges fontosságú lenne ezért a tájékoztatás, a probléma tudatosítása a nyelvi kisebbségi és többségi társadalomban egyaránt.⁴⁸

Összegzés

A vesztes első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében Magyarország majdnem homogén etnikumú nemzetállammá vált, amely radikálisan új alapokra helyezte a nemzetiségi-nyelvi kérdést. A két világháború között a magyar nyelv- és nemzetiségpolitika fókuszában a területi revíziós törekvések, illetve a határon túl rekedt magyar közösségek jogvédelme állt. A 20. századi magyar jogrendszer a trianoni békeszerződésben előírtakon felül széleskörű nyelvi jogokat biztosított a nemzetiségeknek. Mindez a szocialista rendszerre is igaz: noha a kisebbségek védelmét sem az automatizmus-, sem a hídelmélet jegyében nem sikerült megnyugtatóan rendezni, a közigazgatásra és az igazságszolgáltatásra vonatkozó egyes ágazati jogszabályok kivétel nélkül biztosították a szóban és írásban történő anyanyelvhasználatot. A rendszerváltás utáni Magyarország kisebbségi és nyelvi jogalkotását egészen az utóbbi időkig különösen pozitívan értékelték a kortársak. A magyar nyelv *de jure* államnyelvvé nyilvánítása a 2012-es alaptörvényben szimbolikus jelentőségű, a nemzetiségi nyelvek használatára vonatkozó jogokat nem csorbítja. Magyarország nyelvi jogi szabályozása az évszázados magyar közjogi hagyományoknak megfelelően továbbra is a nyelvi sokféleség iránti tolerancia talaján áll.

⁴⁸ vö. *Committee of Experts' evaluation reports for Hungary: 2001, 2004, 2007, 2010, 2013.* http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp

